

країнах, що розвиваються.

По-друге, у майбутньому індикатори сталого розвитку для глобальних цілей повинні бути погоджені на міжнародному рівні і опиратися на міжнародні стандарти. Для рішення національних та регіональних завдань сталого розвитку можливі розробки власних систем індикаторів, але обов'язково узгоджених з національними стандартами і нормами.

По-третє, у збірнику доповідей Наукової ради з проблем навколишнього середовища (SCOPE), присвяченого проблемі індикаторів сталого розвитку, вказується на те, що: «Індикатори завжди засновані на компромісі. Їхня розробка потребує оптимізації релевантності користувачеві, наукової обґрунтованості і можливості вимірювання» [7]. В цілому, погоджуючись з цією точкою зору, підкреслимо, що найважливішою властивістю індикаторів сталого розвитку повинна бути їх наукова обґрунтованість.

Поступила до редакції 20.11.08

Література

1. United Nation. Agenda XXI: Programme of action for sustainable development. UN Publication, 1992.
2. Indicators of sustainable Development, UN Publication, 1996.
3. OECD Policies to Enhance Sustainable Development. OECD. Paris, 2000.
4. New Economic Foundation. New indication resource pack. London, UK, 1996.
5. Rigby, Howlett and Woodhouse, Sustainability Indicators for Natural Resource Management Policy. A Review of Indicators of Agricultural and Rural Livelihood Sustainability. IDPM Manchester. U.K. 2000.
6. International Institute for Sustainable Development. Canada, 2002.
7. Sustainability Indicators, UN Publication, 1997.

© О.О. Зайченко, 2008

УДК 338.24

О.В. Озаріна*

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ ПРИ АНАЛІЗІ СКЛАДОВИХ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Досліджено доцільність використання системного підходу до аналізу економічної безпеки, виявлено складові структури економічної безпеки України, проведено структурний аналіз економічної безпеки держави за системним підходом.

Исследована целесообразность использования системного подхода к анализу экономической безопасности, выявлены составные структуры экономической безопасности Украины, проведен структурный анализ экономической безопасности государства по системному подходу.

Актуальність дослідження. Перехід України (і інших трансформаційних держав) у фазу відкритого суспільства (внутрішньої й зовнішньої), яке має риси відкритої системи (нестабільність, невірноваженість, незворотність), з наявністю багатоваріантних траєкторій розвитку, що робить її мобільнішою й маневренішою за ситуацій нових випробувань, вимагає перебудови системи державного управління та проектування нового змісту економічної безпеки країни на основі досягнень теорії складних систем та синергетики.

Теоретичною основою дослідження економічної безпеки держави обрано системний підхід обґрунтування рішення, що є одним із методів дослідження теорії економічних систем. В якості інструмента системного підходу застосовано структурний аналіз, що діє в умовах складної системи та дозволяє на будь-якому етапі прийняття рішень визначити ланцюги зворотних зв'язків у соціально-економічній системі, що є надскладною багаторівневою системою.

Аналіз публікацій. Тему можливості вико-

* Озаріна О.В. — доцент кафедри міжнародної економіки Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, канд. екон. наук, доцент, м. Донецьк.

ристання системного підходу до дослідження сутності економічної безпеки (ЕБ) держави досліджено різними авторами, а саме Баженовою О.В., Блаубергом І.В., Бусленко Н.П., Юдіним В.Г. Ромащенко Т. досліджує характеристики ЕБ за типологічним і матричним аналізом. Парахонський Б.О. визначив сутність структурного аналізу. Сутнісна структурна характеристика поняття ЕБ країни досліджувала Люткіна Т.

Метою статті є дослідження доцільності використання системного підходу до аналізу ЕБ, проведення структурного аналізу ЕБ держави за системним підходом згідно сучасної синергетичної методології управлінських технологій.

Вклад основного матеріалу. Системний підхід являє собою методологію прийняття рішень, що базується на синтезі загальної теорії систем, системному підході обґрунтування рішень і системних методах прийняття рішень [1].

ЕБ держави має складну системну сутність, бо з одного боку, за вертикальною структурою підпорядкування вона є також підсистемою національної, міжнародної та глобальної ЕБ, а з іншого боку, вона є системою до складу якої входять підсистеми різних напрямів ЕБ держави (ресурсна, енергетична, фінансова, боргова та ін.) (горизонтальний зріз), що також входять до складу вертикалі. Використання системного підходу при аналізі системи ЕБ держави передбачає дослідження її сутності, структури й місця в системі національної безпеки та формалізації її стану, прогнозування й оптимізації моделі розвитку з урахуванням впливу різних елементів системи та факторів середи.

Для проведення аналізу системи ЕБ використано структурний аналіз, що ґрунтується на принципах континуального підходу, згідно якого сфера соціально-економічних відносин розглядається як системна інтегрована цілісність, внутрішньо структурована й динамічна, складена з елементів, кожен з яких має певну самостійність, та є елементом певної цілісності вищого рівня (міжнародного, глобального). Стан та розвиток зв'язків складових переважно залежить від динаміки розвитку цілого, на що мають бути спрямовані і стратегії окремих суб'єктів з урахуванням багатосторонніх зв'язків, спільних інтересів, неподільності безпеки тощо. Виявлення структури, під якою розуміють спосіб упорядкування між собою різних частин цілого з внутрішніми залежностями, дає можливість розпізнавати істотні властивості певного об'єкта або внутрішній

план його конструювання.

Структурні дослідження системи ЕБ держави з врахуванням всіх її складових елементів (теорія систем) [1] та властивостей її функціонування (теорія синергетики) проведено за наведеними етапами.

1 етап. Аналіз предметної області ЕБ держави. Ціль ЕБ – забезпечення незалежності національної економіки, її розвитку та постійного самовдосконалення. Об'єкт ЕБ – економічна система країни, зони та сфери економічних інтересів. Фізичні об'єкти – особа, підприємства, держава.

Суб'єкти ЕБ – Міністерство економіки і європейської інтеграції, функціональні і галузеві міністерства і відомства, податкові та митні служби, банки, біржі, фонди, страхові компанії, виробники та продавці продукції тощо.

Предмет ЕБ – формування економічної політики і інституційних перетворень, що усувають небезпечний вплив загроз в рамках програми економічної трансформації, визначення і моніторинг факторів, що підривають стійкість соціально-економічної системи і держави в довгостроковій перспективі.

Національні економічні інтереси України – суспільно визнані, усвідомлювані на рівні вищих органів державної влади, потреби народу України у збереженні та розвитку національних економічних цінностей і законодавчо оформлені потреби людини, суспільства, держави, реалізація яких забезпечує всім суб'єктам ефективне функціонування, прогресивний економічний розвиток у державі.

Основними принципами забезпечення ЕБ мають бути: дотримання законності на всіх етапах забезпечення ЕБ; визначення і затвердження на державному рівні національних економічних інтересів; відповідність пріоритетів стану економіки, принцип балансу інтересів людини, суспільства та держави, що визначає спосіб та ступень узгодженості індивідуальних, групових та національних економічних інтересів; своєчасність і адекватність заходів, пов'язаних з відверненням загроз і захистом національних економічних інтересів; структурне формування, правове оформлення, визначення і чітке виконання функцій системи ЕБ; надання пріоритету мирним заходам у вирішенні внутрішніх і зовнішніх конфліктів економічного характеру; інтеграція національної ЕБ з міжнародною з пріоритетом національних інтересів.

Загроза розглядається як сукупність потенційно та реально небезпечних явищ, дій, умов і факторів, які створюють небезпеку економічним інтересам держави та унеможли-

люють їх реалізацію.

Система забезпечення ЕБ України – це організована державою сукупність суб'єктів, які об'єднані цілями та завданнями щодо захисту національних економічних інтересів і здійснюють свою діяльність у цій сфері відповідно до визначених у законодавстві України функцій, механізмів їх виконання.

2 етап. Визначення типу системи ЕБ держави. Типологія передбачає виявлення домінуючих, визначальних факторів, критеріїв класифікації [3]. Типологічний аналіз з використанням багатомірної системи типології ЕБ дозволяє системно й докладно визначити характеристики системи ЕБ України за основними ознаками. Використаємо найбільш поширені підходи до видової класифікації ЕБ за основними характеристиками (первісним критерієм):

1) за рівневим підходом дослідженню підлягає національна ЕБ держави України (макрорівень), що включає в себе і враховує інтереси нижчих рівнів: мікрорівня, тобто людини, підприємства й мезорівня – регіонів, та вищого наднаціонального рівня (мегарівень – міжнародна, глобальна ЕБ);

2) за функціональним підходом відокремлено економічну сферу безпеки України, що включає в себе виробничу, фінансову, зовнішньоекономічну, боргову, технологічну, енергетичну, науково-інтелектуальну тощо;

3) матричний за відповідністю інституційних структур існуючим економічним відносинам визначає напрям змін. Типологію здійснено за типами соціально-економічних систем: ЕБ ринкової економіки, ЕБ неринкової економіки (командно-адміністративної) та трансформаційної економіки, при цьому характеристики оцінюються за трьома сферами – загальноекономічна, політична, інституційна. Чим вище ступінь відповідності між переліченими елементами, тим вище рівень ЕБ країни. В Україні не спостерігається абсолютної відповідності між економікою, політикою і інституційною сферою, кожна з них еволюціонує, але в різному ступені з різною швидкістю, що знижує рівень стійкості системи;

4) за динамічним підходом згідно рівня динаміки відрізняють абсолютну, статичну й динамічну ЕБ [3]. Абсолютна ЕБ є абстрактною, нереальною, бо вона передбачає повну нерухливість елементів та ізоляцію від зовнішнього впливу. Статична ЕБ характеризується сталістю структур (соціально-економічної, інституційної), відносин, повільним темпом розвитку, закритістю до

зовнішніх і внутрішніх змін, надстійкістю, а значить небезпечним потенціалом. Цей тип ЕБ притаманний адміністративно-командній економіці.

Динамічна ЕБ базується на механізмі оновлення як стабілізуючому факторі, що забезпечує необхідний ступінь стійкості, самозбереження, адаптивності, що не є перешкодою до самовідтворення, трансформації, удосконалення економічних відносин в суспільстві. Динамічний тип вироблено відкритими демократичними суспільствами з ринковою економікою.

Адміністративно-командна економіка республіки Україна в складі СРСР, максимально захищаючи себе від загроз, прирікає себе до неминучої трансформації та переходу до демократичного відкритого суспільства в рамках суверенної України, економіка якої трансформується та має бути заснованою на ринкових началах, що забезпечуються динамічною системою ЕБ.

3 етап. Виділення функцій системи ЕБ держави. Основною системоутворюючою функцією системи ЕБ країни є своєчасне виявлення та протидія виникаючим або передбачуваним загрозам дестабілізації суспільства, що визначає інші функції системи ЕБ, а саме: створення та підтримка в готовності сил та засобів забезпечення системи ЕБ у належному стані; управління діяльністю системи забезпечення ЕБ; здійснення перспективної, планової та оперативної діяльності щодо забезпечення ЕБ країни; забезпечення зворотного зв'язку з системами ЕБ іншого рівня (національною, міжнародною).

4 етап. Визначення вхідних елементів системи ЕБ держави. Безпека – це атрибут системи, що характеризує її стан та має бути представленою за критеріальною оцінкою. Суть ЕБ розкривається в системі критеріїв і показників. Критерій – це кількісна або якісна ознака, на основі якої виконується оцінка стану, порівняння альтернатив, класифікація об'єктів, явищ. Критерії ЕБ виражаються показниками (індикаторами), а саме числовою характеристикою певної властивості економічного об'єкта, процесу або рішення.

Критеріальна ознака ЕБ може бути виражена, як оцінка стану економіки щодо найважливіших процесів, що відображають суть ЕБ щодо реалізації національних економічних інтересів. Єдиного підходу до формування системи критеріальної оцінки ЕБ України не існує, в проаналізованих дослідженнях рекомендуються наступні підходи до формування системи показників:

- за рівнем об'єкта відокремлюють показники світової економіки, економіки окремої держави, певного регіону, галузі, підприємства, сім'ї й особи;

- за сферами дії. Так, Баженова О. пропонує оцінювати цілісність економічного простору; конкурентоспроможність економіки; економічну незалежність та можливість протистояння загрозам; соціальну стабільність і потенціал розвитку; ступінь використання потенціалу, його відповідність рівню передових країн та рівню, коли загрози зводяться до мінімуму.

Жаліло Я. формулюючи критерії стану ЕБ, враховує дотримання відтворювальних пропорцій у матеріально-сировинній сфері, у сфері господарського механізму, в сфері взаємодії із світовою економікою за пороговими значеннями, але оцінка не носить комплексного характеру.

Оцінюють такі групи показників ЕБ країни: рівень виробництва продукції, сільське господарство і продовольство, енергетика, переробна промисловість, заробітна платня, структура і обсяг імпорту/експорту, зовнішній борг і кредитування, міждержавний і внутрішньодержавний рух капіталу [2]. Але як відмічають Горбулін В., Качинський А., характеризуючи стан ЕБ кожного з елементів системи, вони не відповідають на питання про ступінь захищеності економіки країни загалом, тому доцільним є інтегральна оцінка системи ЕБ.

- за ступенем значимості Ілюткіна Т. класифікує показники ЕБ як загально-економічні, специфічні, що відображають економічну ситуацію в країні на певному етапі (інфляція) та в окремій сфері (приватний зовнішній борг) [1].

- за напрямом впливу виділяють внутрішні фактори ЕБ, що характеризують стан економіки (внутрішній борг) та зовнішні щодо зв'язків економіки з зовнішньою середою (заборгованість перед МФО) [2];

- з урахуванням умов, а саме: в умовах конкуренції, трансформації, кризи (антикризова безпека), в умовах жорсткого політичного протистояння з іншими державами, в умовах конфлікту тощо [1].

Більшість дослідників вказують тільки критеріальні групи показників, при цьому відсутні вказівки щодо сфери або умов використання. Аналіз дозволяє стверджувати, що кінцевий вибір системи показників ЕБ здійснюється в залежності від об'єкта дослідження, умов та цілей, що поставлені.

5 етап. Дослідження зв'язків системи ЕБ

держави передбачає виявлення зовнішніх зв'язків з оточуючим середовищем, внутрішніх зв'язків між елементами системи, зворотних зв'язків, що вказують на вплив (негативний, позитивний) на компоненти системи.

Так, складовими елементами ЕБ виступають макроекономічна, виробнича, фінансова, зовнішньоекономічна, боргова, технологічна, енергетична, науково-інтелектуальна, які підпорядковуються підсистемам національної, міжнародної та глобальної ЕБ.

6 етап. Формалізація статичної моделі системи ЕБ з виділенням заданих обмежень на критичні стани системи. Модель системи ЕБ України повинна описувати нормальні моментальні стани системи та зовнішнього середовища в певний момент часу, вихід за які неприйнятний, що визначається поточними обмеженнями, які дозволяють визначити показники критичного стану системи, притаманні певній країні з урахуванням особливостей її трансформації та факторів й умов розвитку.

7 етап. Формування бази оцінки (система граничних значень індикаторів) та визначення комплексу методів і інструментів для оцінки та прогнозування стану системи ЕБ України з урахуванням її специфіки.

В наукових дослідженнях системи ЕБ зустрічаються різноманітні методи її оцінки, як якісні, так і кількісні, але найбільший ефект мають останні та їх сполучення, наприклад, до найбільш використовуваних належать: порівняння з пороговими значеннями; метод експертної оцінки (метод порівняльного аналізу); теорія катастроф, концепція управління ризиком, теорія потенційних конфліктів, метод сценаріїв; багатомірний статистичний аналіз (метод дискримінантного аналізу, таксонометричний метод, кластерний аналіз [2].

Таким чином, аналіз методів дослідження ЕБ, дозволяє зробити висновок, що: більшість із них оцінюють сукупний рівень ЕБ і окремі її сфери, або загрози, при цьому не враховуються кількісні взаємозв'язки між ними; більшість методів присвячена дослідженню ретроспективної й поточної оцінки в ущерб моделюванню прогнозу оцінки рівня ЕБ; більшість методів не враховує комплексний характер ЕБ, тому рівень ЕБ доцільно розраховувати за інтегральною оцінкою з використанням багатомірних статистичних методів, або комплексної оцінки з експертними методами.

Деякі автори використовують в якості загальноючого окремі показники ЕБ, наприклад, приріст суспільної продуктивності праці або національний дохід на душу населення, але така

оцінка не враховує комплексний характер ЕБ.

При цьому необхідно відмітити, що існують окремі комплексні методики, які враховують ці недоліки, наприклад, комплекс механізмів, розроблений Пономаренко В., Клебановим Т., Черновою Н. «з урахуванням особливостей управління ЕБ систем різного призначення й рівня ієрархії», дозволяє за допомогою створеної «системи трьох моделей залежності рівня ЕБ від рівня загроз, прогнозу рівня ЕБ та взаємозв'язку показників ЕБ систем різного рівня ієрархії» формувати множину альтернативних рішень з управління ЕБ на основі набору методів багатомірного статистичного аналізу, з «розпізнаванням поточного стану регіону, його динамічної оцінки, прогнозуванням стану, групуванням регіонів за рівнем загроз» [2].

8 етап. Здійснення моніторингу показників ЕБ, оцінка відповідності граничним значенням.

Основною ціллю моніторингу як системи спостереження за динамікою змін індикаторів ЕБ є визначення їх значень й порівняння їх з граничними значеннями, тобто визначення ступеня відхилення.

9 етап. Виявлення загроз ЕБ країни та ваги їх наслідків, тобто оцінка вихідних даних системи. Аналіз і моніторинг показників ЕБ дозволяє оцінити стан ЕБ країни, протиріччя економічним інтересам держави та виявити можливі загрози ЕБ держави, здійснювати прогнозування наслідків процесів, що відбуваються в економіці (позитивних та негативних).

Так, загрозами ЕБ України в борговій сфері є надмірна відкритість економіки України, невиважена лібералізація ЗЕД, нездатність відстоювати національні економічні інтереси в міжнародних відносинах, недосконалість економічних зв'язків, висока ступінь уразливості щодо зовнішніх криз, відсутність ефективної системи попередження криз та протидії їх трансферу, відсутність ефективної системи управління борговою залежністю в умовах трансформації, втручання в економіку України МФО, іноземних консультантів, неефективне використання іноземних кредитів, фінансова залежність від інших країн та МФО, велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних боргів, нанесення збитків від санкцій міжнародних організацій.

10 етап. Визначення інтегрального показника системи ЕБ держави щодо елементів за системними критеріями ефективності й оптимальності, виходячи з рівней та вагомості підсистем у їхньому співвідношенні між собою і з системою.

11 етап. Моделювання динамічної моделі досліджуваної системи ЕБ у формалізованому вигляді, що відображає основні властивості, зв'язки та розв'язки (вихідні елементи, а саме прогнозовані стани з урахуванням впливу різних елементів) системи ЕБ. Моделювання доцільно здійснювати за прогностичними сценаріями з урахуванням стратегічних ризиків та досвіду антикризового управління, що накопичили країни ринкової економіки.

12 етап. Виявлення основних закономірностей та тенденцій розвитку системи ЕБ з урахуванням оцінки динамічної моделі.

13 етап. Розробка та корегування концепцій, стратегій, програм, заходів забезпечення системи ЕБ з урахуванням управлінських рішень щодо стратегічного, тактичного планування з ціллю попередження та протидії загрозам.

Концепція ЕБ України повинна забезпечити перехід від забезпечення безпеки функціонування до забезпечення безпеки розвитку держави. Реалізація концепції ЕБ України потребує комплексного рішення питань організаційного, нормативно-правового, наукового, методологічного, аналітичного й інформаційного забезпечення діяльності в цій сфері.

Державна стратегія ЕБ України потрібна бути орієнтована на: підтримку достатнього рівня життя населення, забезпечення соціальної згоди суспільства, формування системи національних інтересів і цінностей.

Для мобілізації і реалізації економічного потенціалу українського суспільства з ціллю завершення трансформації держави доцільно формування мобілізаційної моделі розвитку української економіки.

Висновки. Для України актуальний перехід від забезпечення безпеки функціонування до забезпечення безпеки розвитку держави. Сучасні світові тенденції й українські реалії зумовлюють необхідність розробки методології та удосконаленої моделі системи ЕБ на новій методологічній основі, яка б дозволяла враховувати, прогнозувати, передбачати, реагувати та впливати на динаміку наявних і потенційних внутрішніх й зовнішніх загроз в сучасних умовах невизначеності політичних, економічних та соціальних процесів.

Література

1. Илюткина Т.В. Сущностная и структурная характеристика понятия «экономическая безопасность» // Вестник ОГУ. – 2006. – № 8. – С. 10-15.

2. Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернова Н.Л. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование: Монография. – Х.: ИД «ИНЖЭК»,

2004. – 144 с.

3. Ромашенко Т. Типы и матрицы экономической безопасности // Управление риском. – 2003. – № 2. – С. 3-9.

Поступила до редакції 17.11.08

© О.В. Озаріна, 2008

УДК 35.075+334.012

Н.Л. Шлафман*

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті розглянуті проблеми впровадження закордонного досвіду вдосконалення системи оподаткування з метою стимулювання розвитку підприємницької діяльності.

В статье рассмотрены проблемы внедрения зарубежного опыта совершенствования системы налогообложения с целью стимулирования развития предпринимательской деятельности.

Постановка проблеми. Здійснивши європейський вибір, наша держава має враховувати і детально досліджувати всі тенденції, наявні в країнах ЄС, де накопичено величезний досвід використання податків у забезпеченні стабільності економічного розвитку. Тому необхідно постійно глибоко аналізувати усі явища і процеси в розвитку податкових систем, використовувати систему оподаткування як інструмент державного регулювання. Отже, вимагають наукового обґрунтування питання співвідношення прямих і непрямих податків, упорядкування і приведення у відповідність з пріоритетами соціально-економічного розвитку України систем пільг щодо податків, забезпечення справедливості оподаткування і рівномірності податкового навантаження. Актуальність цих питань посилюється ще й тим, що економіка будь-якої держави перебуває у постійному взаємозв'язку з економіками інших країн, де особливе місце відводиться системам оподаткування, оскільки вони суттєво впливають на розвиток зовнішньоекономічної діяльності та участь держави в міжнародному поділі праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам податкового стимулювання розвитку підприємницької діяльності присвячені досить багато праць як закордонних, так і вітчизняних учених-економістів. Але все ще

існує певна недостатність розуміння механізмів, що впливають на розвиток підприємництва, особливо у виробничій сфері, на сучасному етапі трансформаційних перетворень вітчизняної економіки.

Метою статті є аналіз проблем впровадження системи оподаткування з метою розвитку підприємницької діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки більшість країн-членів ЄС провели реформи, спрямовані на зменшення рівня прямого оподаткування компаній. Основним елементом даних реформ стало зменшення граничних ставок податку на прибуток. У період з 1990 по 2001 роки зниження податкових ставок було, зокрема, здійснене в Бельгії (з 43% у 1990р. до 39% у 2001 р.), Данії (з 40 до 30%), Франції (з 39,5 до 33,33%), Німеччини (з 43 до 25%), Великобританії (з 35 до 32,5%). Одночасно реформи прямого оподаткування в Австрії, Німеччині, Данії, Франції характеризувалися розширенням податкової бази, що виражається в зниженні рівня амортизації устаткування, жорсткості порядку переносу збитків у зменшення майбутнього прибутку компанії. Крім того, у Бельгії, Фінляндії, Німеччині, Греції, Італії, Нідерландах, Іспанії, були проведені реформи соціальних податків [2].

В 2008 році удосконалення систем опо-

* Шлафман Н.Л. – провідний науковий співробітник Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, канд. екон. наук, с.н.с., м. Одеса.